

DÜNYAYA BAKIŞ

Yirmibirinci Yüzyılda
AVRASYA
ve
TÜRKİYE

UMUT ARIK
(E. Büyükelçi)

Yirmi birinci yüzyılın ilk yarısında dünyanın en dinamik jeostratejik mevcudiyetinin Avrasya olacağına dair önemli belirtiler vardır.

Bunların neler olduğunu, bölgeler, ülkeler ve kaynaklar temelinde incelemeden önce, bölgenin coğrafi bir tanımını yapmak doğru olur: Avrasya, Atlantik'ten, Pasifik'e ve Kuzey Sibirya'dan, Akdeniz Havzası ile Hint Okyanus'una uzanan büyük coğrafyadır. Diğer bir deyimle, Avrupa ve Asya kıtaları ile Kuzey Afrika'yı kapsar ki bu bölge aslında, Amerika, Avustralya ve İç ve Güney Afrika'nın keşfinden önce bilinen Eski Dünya'ya tekabül eder.

Halen bu coğrafyadaki başlıca varlıklar, Avrupa Birliği, Türk Dünyası, Arap/İslam Alemi,Rusya, Çin, Japonya, Hindistan ve -Irak ve Afganistan müdahalelerinden sonra- Amerika Birleşik Devletleridir.

Bu varlıkların, doğal kaynakların paylaşımı dahil ekonomik ilişkileri ve siyasal etkileşimi, önümüzdeki yarım yüzyılda dünyanın kaderini tayin edecektir.

Latin Amerika, İç ve Güney Afrika ve Avustralya'nın koşulları da bu bölgeye bağlı olarak şekillenecektir.

Türkiye, Avrasya jeostratejik mevcudiyetinin merkezinde yer almış bir ülke olarak bu bölgedeki gelişmelerin tam ortasında yer alacak ve geleceği, bu gelişmeleri ne şekilde karşılayıp, onlara hangi ölçülerde etki yapabileceğine bağlı olacaktır.

Yapılan projeksiyonlar, önümüzdeki çeyrek ila yarım asırlık dönemde Avrasya'nın belirleyici gücünün Amerika Birleşik Devletleri olacağını göstermektedir.

Koşullar, bölgenin diğer varlıklarının henüz söz konusu dönemde gerçek gücün temelinde yer alan ekonomik, teknolojik, bilimsel, siyasal ve askeri

alanların her hangi birinde ABD'ni geçebileceğine işaret etmemektedir.

Kaynaklar bakımından ise, petrol, gaz, kömür, diğer değerli ve stratejik maden ve maddeler, ormanlar, su ve kullanılabilir arazi Avrasya'nın temel zenginlikleri olarak belirlemektedir. Bu temel unsurlar hem bölgeyi, dünyanın en etkin coğrafyası haline getirmekte hem de bunların kullanımı için önümüzdeki yarım yüzyılda cereyan edecek rekabet küresel ilişkilerin temelini oluşturacak gibi görünmektedir.

Bu iki yaşamsal önemdeki saptamadan sonra, Avrasya'nın diğer temel varlıklarının ne şekilde gelişebileceğine dair bazı tahminler yapılabilir ve bunların Türkiye'nin geleceğine olası etkileri değerlendirilebilir.

Önce Avrasya'nın Batı kesimini kontrol eden Avrupa Birliğine bakılırsa, burada ilk soru, genişleme ve derinleşme konularından hangisinin daha büyük öncelik alacağıdır. Bu sorunun cevabı bağlamında, biri Fransa ve Almanya mihverinin başını çektiği "derinleşmeci", diğeri İngiltere ve Kuzey ülkelerinin öncülük ettiği "çekingen" iki gruptan söz etmek mümkündür.

Derinleşmeci grup Avrupa Birliğinin güçlü bir anayasaya kavuşturulması ve daha sıkı bir birlik kurarak, uluslar arası siyasal arenada Avrupa Birliğine daha etkin bir yer sağlanması yönünde çaba göstermekte ve genişleme konusunda sınıra yaklaşıldığı görüşünü yeğlemektedir.

Fransa ve Almanya ikilisi bu yaklaşımda temel bir konu olarak Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olmaması fikrinde birleşmektedir. Onların kanısınca, Türkiye özel bir bağdan daha fazlasını hak etmemektedir. Örneğin, yeni Alman Şansölyesi Merkel, tam üyelik değil imtiyazlı ortaklıktan söz etmektedir.

Yeni Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ise, Türkiye'nin, Avrupa Birliği ile özel ilişkiler sağlayacak ve Akdeniz Havzasının Güneyindeki ülkeleri kapsayacak bir Akdeniz İşbirliği Sistemine dahil edilmesini önermektedir.

Esasen, Türkiye ile müzakereler devam edip, tamamlansa dahi, Fransa ve Avusturya gibi ülkeler Türkiye'nin üyeliğini halk oyuna sunmaya kararlı görünmektedir ki şimdiki koşullarda bunun olumsuz sonuç vereceği görünmektedir.

Çekingen olarak tanımladığımız İngiltere ve Kuzey ülkelerinin dileği daha gevşek, hatta seçimlik işbirliği konularını içeren, değişken geometri bir birliktir ki, böyle bir yaklaşım zaten herkese "özel ortaklık" anlamına geleceğinden, söz konusu ülkeler buna Türkiye'nin katılımı açısından da bir sorun görmemektedirler.

Bu iki belirgin cephe arasında kalan Akdeniz ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri konuya göre anılan iki uç arasında değişen tutumlar sergilemektedirler.

ABD'nin, Avrupa Birliği ile ilgili yaklaşımı, Birliğin bütünleşmesinin ABD'ne rakip olmasına olanak sağlayacak kadar ilerlememesi ve AB'nin, uluslar arası gelişmelerde ABD'nin yanında yer almasıdır.

Bu bağlamda Birlik içinde İngiltere'den destek almaktadır. Ancak, AB'nin belirleyici üyelerinin Fransa ve Almanya olacağına da bilincindedir.

Diğer taraftan, ABD, Avrupa ülkeleri ile NATO içindeki birlikteliğini Avrasya ilişkilerini geliştirmekte kullanmayı arzulamaktadır. Bu çerçevede NATO'nun Sovyet ardılı yeni bağımsız ülkelerle yakınlaşması temel bir ABD yönelişi olmuştur.

Benzer bağlamda, hem Türk Dünyası ile doğal bağı hem NATO üyeliği dolayısıyla, bölgesel bir potansiyel güç merkezi olarak Türkiye de ABD'nin Avrasya açılımları için önemli bulunmaktadır.

ABD'nin Avrasya açılışının son dönemde iki temel aks içinde yürütüldüğü görülmektedir.

Birinci aks, Genişletilmiş Büyük Orta Doğu Projesi çerçevesinde Akdeniz Havzasından, Orta Doğu ve Orta Asya'ya uzanan ve bölge ülkelerine demokratik ve ekonomik gelişme götürme amacını güttüğü iddia edilen açılımdır.

Bunun bir diğer yansıması, Türkiye'ye eş başkanlık verilmiş olan Uygarlıklar Birleşmesi inisiyatifidir. Sarkozy'nin Avrupa Birliğine kabul ettirmek istediği Akdeniz İşbirliği Sistemi de bu yaklaşımın Avrupa ayağını sağlamaya yönelmiştir.

İkinci aks , İkiz Kulelere ve Pentagon'a yapılan ve El Kaide tarafından üstlenilen saldırılardan sonra terörle evrensel mücadele savına dayanılarak Afganistan'a ve kitle imha silahları ile terörün bir arada imha edileceği savıyla Irak'a yapılan askeri müdahalelerle başlamış olup, İran'a ve gerektiğinde diğer bölge ülkelerine de nüfuz etmek için yeni bazı hamleleri de kapsayabilecek gibi görünmektedir.

Türkiye'nin barışçı olarak sunulan birinci aks içinde aktif rol oynaması ve bir taraftan Uygarlıklar Birleşmesinde Doğu Uygarlığının temsilciliğine soyunması, öte yandan Akdeniz İşbirliği içine itilmesi, Avrupa Birliğine tam üyelik hedefinde saplamalara yol açabileceği için olumlu gelişmeler olarak görünmemektedir.

Esasen Türkiye'ye belirgin bir getirilerinin olduğu da söylenemez.

İkinci aks olan Afganistan ve Irak müdahaleleri ve İran gibi ülkelerle Avrasya'daki gelişmeler çerçevesindeki ilişkilere gelince, Türkiye'nin Afganistan'daki olumlu katkılarının yararlarına karşın, Irak'taki operasyon karşısındaki kararsız tutumu, önce katılma sözü verip, sonra sözünü tutmaması, bölgedeki ağırlığı ve ABD ile ilişkileri açısından önemli zararlar yaratmış, hatta ulusal çıkarlarına karşı yeni oluşumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin bu tutumu karşısında ABD, Irak müdahalesinde, çoğunluğu Sünni ve Arap olan Saddam taraftarı güçlere karşı, Kürtlerle ve Şiiilerle birlikte hareket etmiştir. Bu yaklaşım, Kürtlerin çok serbest bir otonomi ve hatta belki de gelecekte tam bağımsızlık yoluna girmelerine olanak vermiştir. Kuzey Irak'ı tamamen kontrol eden Kürtler, 2007 içinde de, aslen bir Türkmen şehri olan petrol ve doğal gaz zengini Kerkük'ü de, işgalden sonra zorla yaptıkları yapay yerleşimlere dayanarak ve yeni Irak Anayasasına koydurdukları bir maddeden yararlanarak, yapılacak bir referandumla kendilerine bağlamak istemektedirler.

Bu gelişmeler karşısında Türkiye henüz tutarlı ve etkin bir strateji geliştirebilmiş değildir.

ABD, Irak'ta Kürtlere bilinçli olarak ağırlık verirken, bir taraftan da, genelde karşısına almış olduğu izle-nimini verdiği İran'a da, Irak'ta Sünnilere karşı Şiiilere dayanmak suretiyle büyük bir bölgesel ağırlık sağlamıştır. İran bu olanağı, Irak'ta özellikle Mukteda Al Sadr liderliğindeki Şiiilere dayanarak, Maliki Hü-kümetine, Lübnan'da Şii Hizbullah'a dayanarak, Batı yanlısı Fuad Sinyora Hükümetine ve Filistin'de de, Hamas'ın El Meşal kontrolündeki askeri kanadına dayanarak Başkan Mahmut Abbas'a ve Başbakan Haniye'ye karşı kullanmakta, böylece ABD'ne ve Batı'ya bölgedeki ağırlığını göstererek baskı yapmaktadır. Ayrıca Hürmüz Boğazında -İngiliz bahriyelilerini esir olarak vurguladığı- enerji yollarının kontrolünü sağlayan stratejik konumu da önemli bir diğer baskı unsuru olmaktadır.

İran'ın bu baskıları kullanarak, Nükleer Zenginleştirme Programında elini güçlendirmesi yanında, hem söz konusu stratejik gücünün hem de nükleer güç olma yeteneğinin belirgin hale gelmesi sonucu Suudi Arabistan başta tüm bölge ülkelerinin çekindiği bir mevcudiyet haline geldiği de açıktır.

Bu güçtedir ki İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad, Suudi Arabistan Kralının davet ve iltifatına mazhar olmuş, Kral Abdullah bölgesel konularda İran'la aynı görüşleri paylaştığını açıklamış, Irak'taki işgalden memnun olmadığını belirtmiştir. Bu gelişmeleri kontrol etmek için ABD Bölgeye,

Suudi Arabistan ağırlıklı bir ziyaret için Başkan Yardımcısı Cheney'i göndermek durumunda olmuştur.

Ayrıca, Irak'taki durumun görüşülmesi için ABD'nin, İran'la bir araya geleceği de açıklanmıştır. Aynı bağlamda ABD'nin, İran'a yakın bir alevi liderlik yönetiminde olan Suriye'ye de yaklaştığı görülmektedir. Önümüzdeki yıl olası bir Demokrat ABD Cumhurbaşkanı'nın aynı yönde daha ileri hamleler yapması beklenmelidir.

Türkiye'nin bu gelişmeler karşısında da etkili bir stratejisi olduğu izlenimi alınmamaktadır. Lüzumsuz ve başarısız arabulucuk önerileriyle, Konferans toplama girişimleriyle bir yere varılamayacağı, gerek Arap-İsrail ilişkileri, gerek Irak ve Kerkük, gerek İran'ın stratejik ve nükleer hamlesi karşısında, yeni ve iyi hazırlanmış diplomatik stratejik ve ekonomik açılışlara ihtiyaç vardır. Yoksa bugünkü yüzeysel yaklaşımların devamı halinde Avrupa'dan silinmiş olan Türkiye'nin Orta Doğu ve İslam Aleminde de ikinci sınıf bir devlet haline düşmekten kurtulamayacağı açıktır.

Avrupa ve Orta Doğu ile yakından ilişkili ve Türkiye için yaşamsal önemde bir diğer Avrasya varlığı, Karadeniz Bölgesidir. Bu bölgenin Avrupa ve Batı ile ilişkilerinde, Türkiye'nin içinde veya yanında olduğu NATO'nun, Avrupa Birliği'nin ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nün önemli etkileri vardır. Ayrıca, Türkiye'nin kurucusu olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün de, etkisi son zamanlarda azalmış görünmekle beraber, gereği gibi kullanıldığı takdirde yönlendirici bir rol oynaması olanak dışı değildir.

Bu bölgede en önemli güç doğal olarak Rusya'dır.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılışımdan sonra süper güç konumundan çıkmış ve önemli sıkıntılar geçirmiş olmakla beraber, Putin'in iktidara gelmesiyle, el'an yüzölçümü olarak dünyanın en büyük ülkesi olmasının verdiği doğal kaynak zenginliğinden de yararlanarak, uluslar arası ilişkiler bağlamında yeniden etkili hale gelmiştir.

Putin, özellikle petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artışlardan yararlanarak, Rusya hazinesini güçlendirmiştir. Bu olanağın sağlanması Avrupa'nın enerji girdilerinin tamamen Rusya'ya bağlı hale gelmesiyle gerçekleştirilmiştir. Aynı nedenle Rusya doğal olarak Avrupa üzerinde büyük bir stratejik yaptırım gücüne de sahip olmuş bulunmaktadır.

Putin, bu gücü, NATO'nun Doğu Avrupa ve Rusya'ya bitişik Avrasya ülkelerindeki nüfuz geliştirme gayretlerini karşılamakta kullanmaktadır. Son olarak Avrupa Birliği ile Rusya arasında Samarra'da yapılan Zirve bu iki güç arasındaki çekişme ve rekabeti açıkça ortaya sermiştir.

ABD, Rusya'yı, G 8 içine alarak bu iki güç arasındaki rekabetin kendi çıkarlarına da yarayabilecek biçimde kullanılmasına çaba göstermektedir. Ne var ki, Doğu Avrupa'da, İran'ın güdümlü füzelerine karşı , Polonya ve Çek Cumhuriyetinde kurmayı planladığı yeni füze savunma sistemi, Putin tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır.

Gerginliği gidermek amacıyla ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Moskova'ya gitmiş, ancak tam bir yumuşama sağlanamamıştır.

Rusya, bölgenin diğer önemli gücü olan Ukrayna üzerinde de yeniden nüfuz kurma emelindedir. Ancak, şimdiye değin Ukrayna iç politikasında Rusya taraflısı güçlerin yönetime hakim olmasını tam sağlayabilmiş değildir. Özellikle Turuncu İhtilalden sonra Ukrayna'nın iç politikası bir türlü istikrar kazanabilmiş değildir. ABD, Timoşenko'nun yeniden Başbakan olmasına çalışmakta, Rusya ise, özellikle Kömür havzası Dombass'da ve Rusça konuşan bölgelerde nüfuzunu artırarak, Ukrayna'ya hakim olmak çabası içine girmiş bulunmaktadır.

Bütün bu çabalara rağmen, Rusya'nın Ukrayna'daki nüfuzunun , Beyaz Rusya'da kurduğu hakimiyet düzeyine ulaşması mümkün görünmemektedir.

Fakat Rusya'nın nüfuz kazanma çabalarını dengelemek için Avrupa Birliği'nin ve ABD'nin de Ukrayna ile yakınlıklarını geliştirmesi gerekir ki henüz bu bağlamda yeterince ilgili oldukları söylenemez.

Rusya'nın Putin yönetimi altında bölgesel ve küresel etkisini artırmak için çalıştığı bir diğer alanda Kafkaslardır. Ermenistan üzerinde tam bir nüfuz kurmuş ve bir savunma ittifakı imzalamış olan Rusya, Gürcistan'a da Abhazya ve Acara'da yaptığı karıştırmacı çalışmalarla etkili olmaya çalışmış, ancak bunlar tersine teperek, Gürcistan'ı Batı'ya yaklaştırmıştır.

Putin'in bu çabalarında, enerji koridorları başta, İç Avrasya'nın, Sovyetler döneminde olduğu gibi, dünyaya kendi üzerinden bağlanmasını sağlamak ve böylece bölgede ve dünyada tekrar Rus nüfuzunu güçlendirmek niyetini görmek gerekir.

Benzer bir şekilde Balkanlarda da Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden bir boru hattıyla Ege Denizine inerek, Türkiye'yi "by pass" etmiştir.

Ayrıca, Hazar Denizinde ekonomik kullanım sahalarının paylaşılmasında İran'la birlikte hareket ederek, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın kullanım çalışmalarını geciktirmektedir.

Putin, bir taraftan da Kazakistan ve Türkmenistan'ı ziyaret ederek, petrol

ve gaz akımlarının kendi üzerinden yapılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Hatta bu konuda etkisini artırmak için son olarak Kazakistan'da nükleer enerji alanında uranyum zenginleştirme konusunu da içeren bir işbirliği mutabakatı sağlamıştır.

Bu Rus hamlelerine karşı, ABD, Türkiye'den geçecek enerji bağlantıları için çalışmaktadır. Ancak Avrupa Birliğinin konunun önemini kavradığı söylenemez. Bu öngörü eksikliği Türkiye'nin AB üyeliğine çıkarılan engellerde iyice belirgin hale gelmekte, AB adeta göz göre, göre kendini en azından enerji bağlamında Rusya'nın kucağına atmaktadır.

Türkiye'nin de bu alandaki strateji ve politikalarının yeterli olduğu söylenemez. Karadeniz'de Moldova ve Ukrayna, Kafkaslarda Azerbaycan ve Gürcistan'la bazı işbirliği çalışmaları, örneğin tren yolu bağlantısı projesi ve Karadeniz ticaretini artırıcı bazı tedbirler aracılığıyla yürütülmekle beraber, orta ve uzun vadeli proje ve programların geliştirilmediği, günü geçiştirmekle yetinildiği görülmektedir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği çalışmaları ise, Rusya yanında, bizzat üye yaptığımız Yunanistan ve Ermenistan tarafından da sürüncemede bırakılmakta, sistem uyutulmaktadır.

Tarafımızdan ortaya atılmış Kafkasya İşbirliği sisteminde ise, 1999'dan sonra hiçbir gerçek hamle yapılmamıştır.

Ermenistan'ın soykırım yalanı ve toprak talepleri de durumu güçleştirmeye devam etmektedir. Ayrıca, Azerbaycan'dan işgal edilen topraklar konusunda elle tutulur bir gelişme henüz sağlanmış değildir.

Türkiye, Yirminci Yüzyılın son on yılında, Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleriyle yakından ilgilenmiş, Türkçe konuşan ülkeler Devlet Başkanları Zirvesini uygulamaya koymuş, bu ülkeleri, Türkiye-İran-Pakistan arasında süregelen EKO/ Ekonomik İşbirliği Örgütüne ve , ayrıca, İslam Konferansı Örgütüne dahil etmiş, Avrupa Konseyi, Avrupa Savunma ve İşbirliği Örgütü, NATO ve hatta Avrupa Birliği ile bağlantılarını sağlamış, bu kardeş ülkelerin gelişme ve dünya ile bütünleşme çabalarında birincil bir etki sahibi olmuş, ancak 2002 seçimlerinden sonra, her nedense, tamamen sahneden çekilmiştir.

Halbuki bu bölgede Rusya ve Çin faaliyetlerini artırarak devam ettirmektedir. Rusya eski nüfuzunu canlandırmak için elinden geleni yapmaktadır. Çin ise bu Rus nüfuzunun yalnız başına kalmamasının yaratacağı tehlikeleri önlemek ihtiyacını hissetmiş ve Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın katıldığı Şanghay İşbirliği Örgütünün öncülüğünü yaparak hem siyasal açıdan hem bölgenin zengin

kaynaklarının kullanımı açısından nüfuz olanakları sağlamıştır.

Japonya, Hindistan ve daha kısıtlı olmakla beraber Pakistan'ın da aynı bölgede en azından ekonomik yarar ilişkileri kurduğu görülmektedir. Zira bütün bu lkeler, Türkiye'nin bölgeyle ilgili olarak son yıllarda gösterdiği anlaşılmaz aymazlık ve ilgisizliğin aksine, alanın büyük zenginlik kaynaklarının getirebileceği geniş olanakların farkındadır.

Avrupa Birliği de aynı şekilde bölgeye nüfuz etmeye çalışmaktadır.

Diğer bir deyimle, Türkiye dışında bütün dünya, bölgenin Yirmibirinci Yüz Yılda uluslar arası ilişkilere, politik, ekonomik ve stratejik bakımdan damgasını vuracak merkez olduğunu anlamakta, Türkiye ise köken, kültür, ekonomik ve siyasal yakınlık açılarından ayrılmaz biçimde bağlı olduğu bu bölgeyi son beş yıldır inatla görmezden gelmekte ve böylece, hem bölgesinde hem tüm dünyada haklı olarak sağlaması gereken büyük etki gücünü de elinden kaçırmaktadır.

Umulan, önümüzdeki dönemde bu aymazlık ve ngrszliğn giderilmesi ve Türkiye'nin, yeni dünya düzeninin merkezindeki Avrasya'da hak ettiği yeri kendisine sağlayabilecek politika ve stratejileri bir an önce hazırlayıp, uygulayabilecek bir duruma kavuşmasıdır.

Böylesine bir durum, ülkenin Avrupa Birliğine yeliğini kolaylaştıracak, komşularıyla sıkı bağlar ve istikrarlı ilişkiler kurmasını sağlayacak, artan Rusya ve İnan etkinliğini dengeleyecek, ABD ile karşılıklı tutarsızlıkların yarattığı sıkıntıları giderecek ve Avrasya'daki kökeni, kültürü bir, Türkçe konuşan ülkelerle bağlarını gereği gibi güçlendirerek, önemli ekonomik ve stratejik yararlar sağlayacaktır.